

تربیت

من کیستم؟

هویت‌یابی در نسل جدید

سارا ابراهیمی

عضو هیئت علمی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

فناوری در عصر دیجیتال به اندازه‌ای در زندگی افراد نفوذ کرده است که نه تنها ویژگی‌های جامعه را تعیین می‌کند، بلکه از چند جنبه خود به جامعه‌ای با ویژگی‌هایی خاص تبدیل می‌شود. پیشرفت‌های فناوری شکل‌های متفاوتی از تعاملات اجتماعی مجازی را ممکن می‌کند که به نوبه خود بر ویژگی‌های شخصیتی و به‌طور کلی رشد افراد تأثیر می‌گذارند.

بر اساس نظریه رشد روانی اجتماعی **اریکسون (۱۹۵۰)**، هویت را می‌توان شناخت تأثیر تغییرات اجتماعی و فرهنگی بر خود، که با تأثیر نوآوری‌های اخیر فناوری در هم‌تنیده است، تعریف کرد. به‌طور کلی، هویت دربرگیرنده پاسخ ضمنی و صریح این سؤال است که من کیستم.

هویت از چهار بُعد شخصی، ارتباطی، اجتماعی و مادی تشکیل شده است. هویت شخصی، مجموعه‌ای به‌نسبت پایدار

از ویژگی‌هایی است که افراد به خود نسبت می‌دهند. به عبارت دیگر، برداشت فرد از خویشتن است. هویت ارتباطی بر نقش‌هایی مبتنی است که خود را از طریق تعاملات گوناگون و بازخوردهای اجتماعی تعریف می‌کند. خودپنداره افراد در چارچوب هویت اجتماعی تا حدود زیادی با عضویت فرد در گروه‌های متفاوت اجتماعی مانند قومیت، ملیت، مذهب، جنسیت و خانواده تعیین می‌شود و افراد برای حفظ این خودپنداره از هنجارها و انتظارات گروهی پیروی می‌کنند. هویت مادی بیانگر توسعه مادی خود و این موضوع است که افراد تا چه اندازه به مصنوعات مادی خاص مانند لباس‌ها، اتومبیل‌ها و حتی مکان‌ها، به‌عنوان عناصر طبیعی مرتبط با هویتشان، می‌نگرند.

محیط‌های مجازی به واقعیت‌های فیزیکی و اقتضانات وجودی محدود نیستند، بلکه امکانات کاملاً جدیدی را برای بازتعریف هویت و بازآفرینی خود ارائه می‌کنند تا فرد هویت مجازی خاص خود را مطابق با آن بسازد. بر این اساس، سؤال من کیستم؛ برای کاربران دنیای مجازی به دو بخش تقسیم می‌شود: یکی خطاب به خود واقعی و دیگری خطاب به خود مجازی. این دو خود جنبه‌های متفاوتی از شخصیت فرد را دربرمی‌گیرند.

نسل جدید، به‌ویژه نسل «Z» (متولدین ۲۰۱۰-۱۹۹۵ میلادی و ۱۳۷۴ تا ۱۳۸۹ شمسی)^۱ به‌عنوان دیجیتالی‌های مادرزاد در فضایی متولد شده‌اند که از ابتدا به اینترنت دسترسی داشته‌اند و از این رو سبک زندگی‌شان را مبتنی بر استفاده از اینترنت تعریف کرده‌اند، به‌گونه‌ای که گاه روابطشان با دنیای دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی مجازی بیش از روابط اجتماعی واقعی است. افراد این نسل به دلیل دسترسی مداوم و سریع به

حجم زیادی از اطلاعات، دانش گسترده‌ای درباره همه‌چیز دارند. اما به دلیل وقت‌گذرانی بسیار در فضای مجازی و غوطه‌وری در آن، ممکن است سطوح پایین مهارت‌های اجتماعی و مشکلات روانی متعددی از جمله اضطراب، افسردگی و تنهایی را تجربه کنند.

تفاوت عمده هویت‌یابی افراد نسل زد با نسل‌های پیشین، در هویت اجتماعی است. افراد این نسل نمی‌توانند بر هویت اجتماعی خود و نحوه ادراک دیگران از خود چندان تسلطی داشته باشند. آن‌ها یک هویت اجتماعی فیزیکی دارند و یک هویت اجتماعی مجازی که این دو ممکن است گاه هیچ تناسبی با هم نداشته باشند. نوجوانان این نسل می‌توانند هویت خود را بارها در فضای مجازی بازآفرینی کنند و حتی در آن واحد چند هویت برای خود بسازند. از این رو، به آن‌ها جست‌وجوگران هویت نیز گفته می‌شود. مثلاً ممکن است در مواجهه با ارزش‌ها و الگوهای فرهنگی غیربومی و مقایسه وضعیت کشورشان با کشورهای دیگر، هویت فرهنگی و ملی خود را بازتعریف کنند.

اغلب نوجوانان این نسل تمایل دارند هویت اجتماعی واقعی خود را به هویت مجازی کسب‌شده‌شان نزدیک و شبیه سازند. بنابراین، به‌روزرسانی پیوسته هویت در دنیای مجازی، به دنیای واقعی نیز تسری می‌یابد. این تغییرات در هویت می‌تواند از یک‌سو امکان اکتشاف بیشتری از شخصیت فراهم کند و سبب شود فرد با آگاهی بیشتری در جهت بهترشدن در واقعیت تلاش کند یا از سوی دیگر خطراتی را به دلیل شکل‌گیری هویت بر اساس تعامل با انواع افراد و شخصیت‌ها، دربر داشته باشد.

همه‌جانبه‌نگری نسل جدید سبب می‌شود دوستان برخط و دوستان دنیای فیزیکی تفاوت‌چندانی برایشان نداشته باشند. حتی گاه برای جوامع برخط ارزش بیشتری قائل می‌شوند، زیرا در آن افراد گوناگون می‌توانند با هم در ارتباط باشند و با انگیزه‌ها و منافع مختلف پیش بروند. بنابراین، ارتباطات نوجوان با افراد دیگر، دوستان و گروه‌های دوستی در شبکه‌های اجتماعی، در فرایند شکل‌گیری و تغییرات هویتش نقش دارد. اینکه دنبال‌کنندگان نوجوان چه بخش از دیدگاه‌ها یا سبک زندگی وی را تشویق و تأیید کنند، می‌تواند راه وی را به آن سمت جهت دهد.

نسل زد بر سر هویت اجتماعی و نمایش خودهای عجیب با هم رقابت دارند و برای این کار ممکن است آگاهانه در شبکه‌های اجتماعی هویت‌های جعلی بسازند، تصویب‌های خود را تغییر دهند و چیز دیگری را به اشتراک بگذارند و خودهای مختلف و شیوه‌های متعدد ابراز آن را به‌صورت برخط و نابرخط امتحان کنند. مشکل اصلی هم این کثرت هویت در آن‌هاست. به عبارت دیگر، یکی از تناقضات عصر اینترنت، نداشتن هویت و خود واحد است. اگرچه استفاده از اینترنت به فرد امکان می‌دهد فرصت‌های فراوانی برای بازآفرینی خود داشته باشد، اما داشتن هویت واحد در دنیای واقعی را دشوار می‌کند.

مورد دیگر در هویت‌یابی این نسل، افشای داده‌های شخصی در اینترنت با دوستان واقعی و مجازی و حتی کسانی است که هرگز آن‌ها را ندیده است. بر اساس مدل تصمیم‌گیری برای افشا، افراد ممکن است برای تأیید اجتماعی، صمیمیت با دیگران، خوشحالی

اغلب نوجوانان این نسل تمایل دارند هویت اجتماعی واقعی خود را به هویت مجازی کسب‌شده‌شان نزدیک و شبیه سازند. بنابراین، به‌روزرسانی پیوسته هویت در دنیای مجازی، به دنیای واقعی نیز تسری می‌یابد

خود و رفع ناراحتی یا حتی صرفه‌جویی در هزینه و وقت، دست به افشای خود بزنند. این کار، به‌ویژه به افراد کمک می‌کند با عضویت در گروه‌ها و در تعامل با افراد دیگر، هویت اجتماعی خود را پیدا کنند؛ که می‌تواند مثبت یا ویرانگر باشد. گروه‌ها قادرند نیروی نوجوان را پیرامون اهداف و فعالیت‌های مشترک خود سامان‌دهی کنند و این امر به‌نوبه خود بر هویت اجتماعی واقعی آن‌ها اثرگذار است. هرچه محیط‌های تعاملات افراد در اینترنت بیشتر شود، ممکن است ابعاد هویتی آن‌ها متعددتر و پیچیده‌تر شود.

یکی از راه‌های انتشار داده‌های شخصی، نیم‌رخ (پروفایل) است؛ عکس و متنی که نوجوانان برای به‌اشتراک‌گذاری انتخاب می‌کنند، تا حدود زیادی هویت اصلی و خواسته‌های آن‌ها را به نمایش می‌گذارد و به پیدا کردن افراد شبیه به آن‌ها کمک می‌کند. همچنین، ممکن است افراد برای سوءاستفاده از دیگران، درباره خود اطلاعات غلط انتشار دهند. دنیای مجازی به‌عنوان زندگی دوم نسل جدید، ابزارهایی را فراهم می‌کند که کاربران بتوانند چهره (آواتار)هایی را که دوست دارند، یا دیگران به اشتراک بگذارند. این آواتارها ممکن است شبیه آن‌ها باشند یا برعکس، کاملاً با جنس، نژاد و رنگ آن‌ها متضاد باشند.

بازی‌های برخط هم در شکل‌گیری هویت نوجوانان نقش مهمی دارند. مثلاً بازی‌ای که در آن فردی در تلاش برای نجات افراد و مبارزه با آدم‌های بد است، شخصیت آن‌ها را به سمت کمک به افراد ناتوان سوق می‌دهد. افراد این نسل با انجام بازی‌های برخط، با همسالان خود در نقاط دنیا، ارتباطات عمیق بین فرهنگی برقرار می‌کنند.

نام‌ن بودن هویت‌های دیجیتال از دیگر ویژگی‌های این پدیده است. اینکه فرد می‌تواند پیوسته هویت خود را با کوچ از گروهی به گروهی دیگر تغییر دهد، یا در آن واحد چند هویت داشته باشد، نوعی نامنی و بی‌ثباتی محسوب می‌شود. اینکه فرد قادر نیست تعیین کند چه کسانی از رخ‌نما (پروفایل) و هویت او دیدن می‌کنند نیز می‌تواند برای وی نامنی روانی به همراه داشته باشد.

بر این اساس، اگرچه در عصر دیجیتال نوجوانان می‌توانند به‌آسانی برای خود هویتی اجتماعی بسازند، اما توانایی مهار ادراک دیگران از هویت خود را ندارند. همچنین، اگرچه می‌توانند چندین هویت مجازی برای خود داشته باشند، اما شاید نتوانند حتی یک هویت واقعی برای خود بیابند. هویت‌هایی که به‌صورت مجازی خلق می‌کنند، ممکن است با سلیقه مخاطب متناسب باشد نه واقعیت وجودی خودشان. مثلاً خود را فردی سخت‌کوش یا همسر و مادری مهربان نشان دهند، در حالی که نمی‌دانند هویت واقعی‌شان چیست. گاهی هم آن‌ها در دنیای مجازی هویت‌هایی را با کسانی تجربه می‌کنند یا نقش‌ها و روابطی را می‌آزمایند که در زندگی واقعی هرگز جرئت انجام آن‌ها را ندارند.

باید در نظر داشت، بافتی که نسل جدید در آن زیست می‌کند، با نسل قبل تفاوت‌هایی اساسی دارد. یعنی بافت نسل جدید زمینه‌های متمایزی دارد که امکان ساخت هویت‌های گوناگون و بازآفرینی پیوسته آن را فراهم می‌کنند و بر هویت در دنیای واقعی اثر می‌گذارند. لذا ضروری است نیازها و شیوه‌های بیان خود در این نسل را، که معطوف بر فضای مجازی و منطبق با

باید در نظر داشت، بافتی که نسل جدید در آن زیست می‌کند، با نسل قبل تفاوت‌هایی اساسی دارد. یعنی بافت نسل جدید زمینه‌های متمایزی دارد که امکان ساخت هویت‌های گوناگون و بازآفرینی پیوسته آن را فراهم می‌کنند و بر هویت در دنیای واقعی اثر می‌گذارند

فناوری‌های روز دنیاست، به‌خوبی شناخت و به‌موقع و متناسب با الگوی پیشرفت جامعه به آن‌ها پاسخ داد. برای تربیت نسل جوان و کمک به آن‌ها در کسب هویت سالم و جلب مشارکتشان در مسیر اهداف و فعالیت‌های سازنده جامعه، لازم است ضمن آگاهی بخشی برای بالابردن سطح سواد رسانه‌ای، فضای مجازی را هم‌سو با ارزش‌های جامعه به‌درستی مدیریت کرد و به سمت تولید محتوای سالم و البته متناسب با ذائقه نسل جوان گام برداشت تا زمینه مناسبی برای رشد هویت واقعی آن‌ها فراهم شود.

پی‌نوشت

۱. باید توجه داشت، بازه زمانی نسل Z در کشورهای گوناگون بر اساس زمان دسترسی عموم به اینترنت تعیین می‌شود.

منابع

۱. نوری، زهره. (۱۴۰۱). نگاهی بر ابعاد روان‌شناختی و سبک زندگی نسل Z. بوی کاغذ. تهران.
2. Francis, T., & Hoefel, F. (2020). Gen Z and the Latin American consumer today. McKinsey & Company. <https://www.mckinsey.com/industries/consumer-packaged-goods/our-insights/gen-z-and-the-latin-american-consumer-today>.
3. Nagy, P., & Koles, B. (2014). The digital transformation of human identity: Towards a conceptual model of virtual identity in virtual worlds. *Journal of Research into New Media Technologies*, 20(3) 276–292. doi: 10.1177/1354856514531532.